

KÜHRNER ÉVA

E LAP HASÁBJAIN MÁR TÖBBSZÖR ÍRTAK AZ ÖRMÉNY KERESZTÉNYSÉGRŐL. MOST NÉHÁNY OLYAN HELYRE KALAUZOLOM EL OLVASÓINKAT, AMELYEK AZ ORSZÁG LEGSZENTEBB HELYEI. EHHEZ SZÜKSÉGES FELELEVENÍTENÜNK EGY TÖRTÉNETET A 3–4. SZÁZAD FORDULÓJÁRÓL, III. TIRIDATÉSZ KIRÁLY IDEJÉBŐL.

Világosító Szent Gergely és Szent Hripszime nyomában

Ekkor élt **Világosító Szent Gergely** (kb. 257–331), akit számos legenda övez, és akit az örmények nagyon tisztelnek. A pártus uralkodói vérből származó Gergelyt keresztény térítő tevékenysége miatt az akkor még pogány király kegyetlenül megkínnoztatta, majd börtönbe vettette. A király azt remélte, hogy a zord körülmények, a mély, sziklás verem, az abban lakozó mérges kígyók végeznek Gergellyel.

Közben a király újabb gaztettet követett el. Megöletett 33, a keresztényüldözések elől Rómából az országába menekült szüzet, akik terjesztették a kereszténységet. Vezetőjük, **Szent Hripszime** ráadásul elutasította a királyt, nem akart nőül menni hozzá. Tettei súlya alatt III. Tiridatész megőrült, senki sem tudott segíteni rajta. Ekkor nővére, Hoszrovaluht álmat látott, melyben egy angyal megüzente, hogy a király akkor gyógyul meg, és királysága akkor marad fenn, ha kiengedi Gergelyt börtönéből, követi őt, és betartja tanácsait. A király az álom szerint cselekedett, és kiengedte Gergelyt fogóságából, aki csodával határos módon túlélte a megpróbáltatásokat, mert a kígyók nem bántották, a szelid lelkek pedig táplálták. Miután a király is meggyógyult, keresztény hitre tért. Dekrétumot bocsátott ki, melyben felruházta az apostolt a nép megtérítésére is. Így lett Örményország 301-ben a világ első keresztény állama. 302-ben Leontius érsek Caesariában megerősítette Gergelyt Örményország pátriárkai tisztségében, s ezzel Világosító Szent Gergely az intézményesített örmény keresztény egyház első katolikusza lett.



Khor Virap

Örményország délnyugati részén, az Araksz folyó bal partján, a török határtól 100 méterre található **Khor Virap**. A helyén elterülő egykori város, Artasat valaha királyi székhely volt a nagy selyemút mentén. A hely története szorosan összefonódik Világosító Szent Gergely személyével, hiszen itt volt az a börtön, ahol Gergely több mint egy évtizeden át raboskodott. A helység neve egyébként mély vermet jelent. A börtön helyét már Gergely halála után tisztelték, az 5-6. századi krónikák zarándokhelyként említik. 642-ben III. Narsész örmény katolikosz kis kápolnát emeltetett a sziklaszirt tetején a verem fölé. Az épületet több károsodás is érte az évszázadok során. A 14. század második felében a hódító timuridák rombolták le, majd földrengés pusztította el, azonban mindig újjáépítették. 1662-től kezdték kiépíteni az erődfallal körülvett Khor Virap-kolostorkomplexumot, melyet az elmúlt ezredfordulón gyönyörűen felújítottak.

A kolostor erődfalának részét képezi a Szent György-templom, mely kis méretű bazilika, félkörös apszissal. Alatta található az a 6 méter mély és 4,4 méter átmérőjű verem, mely hosszú éveken át Gergely raboskodásának helyszíne volt. A cella a maga idejében a kivégzésre ítélt börtönéhez tartozott, a legveszélyesebb bűnözőknek tartották fenn. Ma a bátrabbak vaslépcsőn mászhatnak le, hogy megtekintsék a valóban sötét és mély helyet. A kolostoregyüttes központi temploma a Szűz Mária-templom, mely 17. századi, hatalmas kupolás csarnok-templom. Nyugatra néző bejáratát csodás faragott ajtó zárja el a külvilágtól, melyet egy csipkézett kacskár kereszt díszít.



Szent György-kápolna

A parkolóból kopár, sziklás, szőlővel tarkított hegyoldalon meredek sétaút vezet a fallal körülvett kolostorhoz. Udvarán a néhol kibukkanó kisebb-nagyobb szikladarabok miatt tanácsos a lábunk alá nézni. A falakon túl az örmények szent hegye, a nyáron is hófödte Ararát látványa vonzza a tekintetet. A kolostor fölé kúszó sziklát megmászva pedig lenyűgöző rálátás nyílik az egész kolostoregyüttesre. A kopár sziklák között a tűző nyári napon az ember óhatatlanul Gergely szenvedéseire gondol.

De kanyarodjunk vissza a történelemhez, s így Szent Hripszime alakjához, a III. Tiridatész király által megöletett szüzek vezetőjéhez. A vértanút Vagharsapatban (mai nevén Ecsmiadzin) temették el. Hamvai a ma már róla elnevezett **Szent Hripszime-templom** oltára alatt nyugszanak. Az örményeknél egyébként szokatlan a hamvak oltár alá helyezése, csak itt található ilyen. Magát a várost, mivel sík terepen fekszik, robotsztus köfállal és árokkal vették körül, melynek nyomai ma is láthatók a Hripszime-templom szomszédságában.



Szent Gergely cellája



Szent Hripszime-templom

A szent sírja fölé az 5. században kezdtek templomot építeni, melyet 618-ban I. Komitas, Örményország akkori katolikusza fejeztetett be. Az épület stílusa az örmény kora keresztény formavilágot tükrözi, és prototípusként szolgált a későbbi templomépítkezésekhez, valamint nevet adott a korszak stílusának, a „hripszime stílus”-nak. A monumentális, de áttekinthető szerkezetű épület szerény díszítésű, kristálytisza formái ünnepélyességet sugároznak. A templom alaprajza mértani szerkezetű, központja a négyzetes formájú, faragott kőből épített és keresztkupolával fedett középtér, melynek valamennyi oldalához egy-egy félkör alakú apszis tartozik. 1790-ben harangtornyot építettek hozzá. Az épület narancsos-rózsaszínes árnyalatú nyers kőfalának anyagát a közeli Ararátból bányászták, ahol állítólag a bíborcsiga váladéka színezte ilyen színompáássá. Egyik méltatója, Kosztan Zarjan író, ezt a tökéletes alkotást „a kövek zenéjé”-nek nevezte. A templom 2000-ben a világörökség része lett a közelében álló, 7. században emelt Szent Gajane-templommal együtt.

És itt állunk meg egy pillanatra, hiszen az örmény templomok környezetében és ajtóin csodás faragványokat láthatunk, amelyekről szólnunk kell. Ezek nem mások, mint a középkori örmény művészet csodái, a **kacskárok** (hacskhar), vagyis örmény keresztetek. A külön-



Kacskár, Goshavank

leges, művészi faragású keresztetek eredetileg az arab uralom alóli felszabadulás után, a 9. századtól jelentek meg emlékköveken. A legrégebbi datált faragvány 879-ből való. Ez a csodálatos faragóművészet a 12–14. században érte el csúcspontját. Az eredetileg kőbe vésett keresztmintákat később fa alapanyagra – pl. ajtókra – is készítették, így díszítve számos szakrális épület bejáratát. Ma modern formájú kacskárok is készülnek, melyek a világ számos helyén láthatók mint az örmény kultúra szimbólumai. Budapesten a Petőfi téri Duna-parti sétányon is felfedezhet egyet az arra járó.

Ma Örményország-szerte kb. 40000 kacskárkó található szabadon állva vagy kolostorok falába építve. Az idők során sok kő megsemmisült, ezért a meglévőket óvják, védett helyre gyűjtik össze, mint ezt a Sevanavank temp-



Phogos mester alkotása

lomkertjében látható szép kiállítás is tanúsítja. Eredeti helyükön csodálható meg viszont néhány olyan lenyűgöző alkotás, melyeknek ráadásul a készítője is ismert. A Geghard-kolostor fölötti sziklafalban Timot és Mkhitar mester 1213-ban készült faragványai láthatók. A haghpati köveket 1273-ban Vahram mester, a goshavankiakat 1291-ben Poghos mester alkotta, aki e kolostorban alussza örök álmát. A szürke százféle árnyalatát mutató patinás köcsipkék kivívják a szemlélő csodálatát, és mindenből kifakad a kérdés: hogy tudtak a középkor mesterei ilyen csodákat vésní a rideg kőbe egyszerű kéziszerszámaikkal?!

A keresztetes köveket eredetileg történelmi, egyházi, gazdasági, akár családi eseményekre emlékeztető állították, vagy egy-egy természeti



Szűz Mária-templom ajtaja

katasztrófa utáni megmenekülésük esetén hálaaként. Alapmotívumaik rozetta vagy napkorong, melyből liliomvégződésű keresztetek nőnek ki. A fő mintákat növényi, illetve geometriai indák finoman vésett, csipkeszerű tömkelege keretezi, dicsérve faragójuk kiváló képességeit. Ritkábban előfordulnak figurális ábrázolások is a köveken a keresztre feszített Krisztussal vagy állatok alakjával. A sevanavanki kacskárgyűjtemény egyik feszületének ferde vágású szemű, varkocsos Krisztus-ábrázolása előtt állva az ember óhatatlanul az örmény nép viharos történelmére gondol és arra, hogy mi mindenről tudna beszélni e kő!



Varkocsos Krisztus egy kacskáron